

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING GRAFIK MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHDA XATOLARNI DIAGNOSTIKA QILISH VA KORREKSIYALASHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIK MODEL

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrası mudiri,

p.f.f.d. (PhD), v.b.professor

Gmail. shabnamyusufzoda@gmail.com

Tel: +99891 401 05 07

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238261>

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv jarayonidagi grafik xatolarning mohiyati, sabablari va turlari tahlil qilingan. Maqsad grafik xatolarni interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida diagnostika qilish va korreksiyalash modelini ishlab chiqish. Metodologiya ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan. Natija sifatida boshlang‘ich diagnostika, xatolarni turkumlash, individual korreksion mashqlar va monitoringdan iborat to‘rt bosqichli tsiklik model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: grafik malaka, grafik xato, diagnostika, korreksiya, interaktiv ta‘lim texnologiyalari, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, yozuv ko‘nikmasi, individuallashtirish, monitoring.

Аннотация: В статье проанализированы сущность, причины и виды графических ошибок в письме учащихся начальных классов. Цель разработать модель диагностики и коррекции графических ошибок на основе интерактивных образовательных технологий. Методология основана на анализе научно-методической литературы. Предложена четырёхэтапная циклическая модель: первичная диагностика, классификация ошибок, индивидуализированные коррекционные упражнения и мониторинг.

Ключевые слова: графический навык, графическая ошибка, диагностика, коррекция, интерактивные образовательные технологии, учащиеся начальных классов, навык письма, индивидуализация, мониторинг.

Abstract: The article analyses the nature, causes, and types of graphic errors in the writing of primary school pupils. The aim is to develop a model for diagnosing and correcting graphic errors based on interactive educational technologies. The methodology relies on analysis of scientific literature. A four-stage cyclical model is proposed: initial diagnostics, error classification, individualized corrective exercises, and monitoring.

Keywords: graphic skill, graphic error, diagnostics, correction, interactive educational technologies, primary school pupils, writing skill, individualization, monitoring.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma nutq faoliyati sifatiga qo‘yiladigan talablar tobora oshib bormoqda, bu esa grafik malakani nafaqat husnixat ko‘nikmasi, balki o‘quvchining butun ta‘lim faoliyati muvaffaqiyatini belgilovchi bazaviy kompetensiya sifatida qarashni taqozo etadi. Yuqori natijalarga erishgan ta‘lim tizimlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchining yozuv va grafik ko‘nikmalarini erta bosqichda

diagnostika qilish alohida metodik e‘tibor markazida turadi, bunda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish diagnostikaning obyektivligi va tezkorligini ta‘minlovchi muhim omilga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik malakalarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida takomillashtirish zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mazkur maqolada ushbu yo‘nalishning tor, ammo amaliy jihatdan muhim bir qismi grafik xatolarni diagnostika qilish va korreksiyalash masalasi ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich sinf davri bolada yozuv faoliyatining tub asoslari shakllanadigan bosqich bo‘lib, aynan shu davrda grafik malaka, ya‘ni harflarni to‘g‘ri shaklda, barqaror nishab burchagi va o‘lchamda, satrga mos joylashtirib yoza olish ko‘nikmasi tarkib topadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining muayyan qismida yozuv jarayonida turg‘un grafik xatolar harflarning noto‘g‘ri shaklda yozilishi, ularning oyna aksida tasvirlanishi, harf va so‘zlar orasidagi oraliqqa rioya qilinmasligi, satrdan chetga chiqish kabi kamchiliklar kuzatiladi. Bunday xatolar o‘z vaqtida aniqlanmasa va tuzatilmasa, o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlaridagi yozma nutq faoliyatiga hamda o‘zini o‘quv jarayonida qulay his qilishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

An‘anaviy amaliyotda o‘qituvchi grafik xatolarni, odatda, o‘quvchi daftarini ko‘zdan kechirish orqali va ancha kech bosqichda aniqlaydi, bu esa korreksiya ishining o‘z vaqtida boshlanishiga to‘sqinlik qiladi hamda diagnostikaning sub‘ektivligini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy informatika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga integratsiyalashuvi ta‘lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, shuningdek, interaktiv va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini yaratmoqda [5]. Ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda grafik xatolarni erta va aniq diagnostika qilish, ularni individuallashtirilgan tarzda korreksiyalashga xizmat qiluvchi texnologik modelni ilmiy asoslash nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik malakalarini rivojlantirishda uchraydigan xatolarni interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida diagnostika qilish va korreksiyalashga qaratilgan texnologik modelni ishlab chiqish hamda uning bosqichlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

1. Grafik malaka va grafik xatoning pedagogik mohiyati. Yozuvga o‘rgatish jarayonining birinchi va zaruriy tarkibiy qismi grafik malaka hosil qilishdir. R.Qo‘ldoshev va D.Karimovanning ta‘kidlashicha, grafik malaka, birinchi navbatda, qo‘l-harakat malakasi bo‘lib, yozuv jarayonida nutqning tovush birligi grafik belgiga, ya‘ni harfga aylantiriladi, bu esa yozuvga ongli faoliyat tusini beradi [3]. Mualliflar grafik malakani shakllantirishni bosqichma-bosqich jarayon sifatida ko‘rsatadilar: dastlab o‘quvchi turli shakllar andozasi ustidan chizadi, yozuv qurolini to‘g‘ri tutishni, qiya elementlar chizishni, oraliq masofani chamalashni o‘rganadi; so‘ngra harf elementlarini, ustki va ostki ilmoqli chiziqlarni yozishga o‘tadi; nihoyat, bosh va kichik harflarni, harf birikmalarini hamda so‘zlarni bir maromda, bog‘lab yoza olish ko‘nikmasi shakllantiriladi [3]. Shu bilan birga, R.Qo‘ldoshevning boshqa tadqiqotida ta‘kidlanishicha, o‘quvchilarning grafik va kalligrafik qobiliyatlarini shakllantirish alohida metodologik yondashuvni talab qiladi, chunki bu qobiliyatlar nafaqat qo‘l-harakat, balki idrokiy va irodaviy jarayonlar bilan ham uzviy bog‘liqdir [2].

Grafik xato – o‘quvchining yozuv jarayonida harf shaklini, o‘lchamini, nishab burchagini yoxud joylashuvini barqaror tarzda me‘yordan chetga chiqarib yozishidir. Bunday xatolar qatoriga harflarning shakl yoki tovush jihatidan o‘xshash harflarga almashtirilishi, ortiqcha

unsur qo‘shib yozilishi yoki zarur unurning tushirib qoldirilishi, harflarning oyna aksida tasvirlanishi, so‘zlarning noo‘rin qo‘shib yoki ajratib yozilishi kiradi [4]. Bunday xatolarning bir qismi maxsus pedagogik-logopedik yordamni talab qilsa-da, katta qismi mayda motorikaning yetarlicha shakllanmaganligi, yozuv texnikasi qoidalariga rioya qilinmasligi kabi pedagogik-uslubiy sabablarga ko‘ra yuzaga keladi [3; 4]. Demak, grafik xatolarni bartaraf etish, avvalo, xato tabiatini motorik, idrokiy yoxud uslubiy sabablarga ko‘ra yuzaga kelayotganini aniq tashxislashdan boshlanishi lozim.

2. Grafik xatolarni diagnostika qilishning mezon va usullari. Grafik xatolarni diagnostika qilish o‘quvchining yozma ishlarini tizimli tahlil qilish, uning yozuv texnikasi va qo‘l harakatlaridagi barqaror og‘ishlarni aniqlash hamda ularning sabablarini izohlashga qaratilgan pedagogik faoliyatdir. An‘anaviy diagnostikada bu jarayon, odatda, o‘qituvchining daftarlarni tekshirishi, xatolarning takrorlanish chastotasini kuzatishi hamda o‘quvchi bilan individual suhbat orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuvning asosiy kamchiligi uning sub‘ektivligi, ko‘p vaqt talab qilishi hamda xatoning aynan qaysi bosqichda harakatni rejalashtirish, uni bajarish yoxud o‘z-o‘zini nazorat qilish bosqichida yuzaga kelayotganini aniq ko‘rsata olmasligidir.

Diagnostikaning ilmiy asoslangan mezonlari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin: harf shaklining andozaga mosligi, nishab burchagi va balandligining barqarorligi, satr chizig‘iga rioya qilish darajasi, harflar hamda so‘zlar orasidagi oraliqning bir xilligi va yozuv tezligining barqarorligi [3; 4]. Ushbu mezonlar asosidagi tizimli kuzatuv o‘qituvchiga xatoning tasodifiymi yoki barqarormi ekanligini, shuningdek uning qaysi turkumga tegishli ekanligini aniqlash imkonini beradi. Informatika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib borishi esa mazkur diagnostikani yanada tizimli va individuallashtirilgan tarzda tashkil etish imkoniyatini kengaytirmoqda [5]. Zamonaviy interaktiv vositalar o‘qituvchining kuzatuvini almashtirmaydi, biroq unga qo‘shimcha, tizimlashtirilgan ma‘lumot taqdim etish orqali diagnostikaning aniqligi va tezkorligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosidagi diagnostika-korreksiya modeli. O‘tkazilgan tahlil asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik xatolarini diagnostika qilish va korreksiyalashga qaratilgan to‘rt bosqichli interaktiv texnologik model taklif etiladi (1-jadval). Model quyidagi izchil bosqichlarni o‘z ichiga oladi: birinchi bosqichda o‘quvchining yozma ishlari yig‘iladi va o‘qituvchi tomonidan, shuningdek interaktiv ta‘lim dasturlari yordamida boshlang‘ich diagnostika o‘tkaziladi; ikkinchi bosqichda aniqlangan og‘ishlar ularning kelib chiqish sababiga ko‘ra motorik, idrokiy va uslubiy turkumlarga ajratiladi; uchinchi bosqichda har bir turkumga mos individuallashtirilgan interfaol mashqlar tizimi multimedia mashqlar, interaktiv taxta topshiriqlari, o‘yin elementli vazifalar taklif etiladi; to‘rtinchi bosqichda esa o‘quvchi natijalari muntazam kuzatiladi va zarur hollarda mashqlar tizimi qayta ko‘riladi.

Modelning o‘ziga xosligi shundaki, u chiziqli emas, balki tsiklik xarakterga ega: monitoring bosqichida olingan natijalar keyingi diagnostika uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, bu esa o‘qituvchiga o‘quvchining grafik malaka rivojlanish dinamikasini uzluksiz kuzatish imkonini beradi. Informatika va axborot texnologiyalarining o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi, jumladan interaktiv va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyati, aynan uchinchi bosqichda individuallashtirilgan mashqlar tizimini yaratishda alohida

ahamiyat kasb etadi, chunki bu texnologiyalar har bir o‘quvchining o‘ziga xos xato turkumiga mos topshiriqlarni tanlash va ularni qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi [5].

1-jadval. Grafik xatolarni diagnostika qilish va korreksiyalashning interaktiv texnologik modeli

Bosqich	Mazmuni	Interaktiv vositalar	Kutilgan natija
I. Boshlang‘ich diagnostika	O‘quvchi yozma ishlarini yig‘ish, harf shakli, nishab burchagi, oraliq va satrga rioyati qilish darajasini tahlil qilish	O‘qituvchi kuzatuv, interaktiv ta‘lim dasturlari, elektron topshiriqlar	Har bir o‘quvchining dastlabki grafik holati aniqlanadi
II. Xatolarni turkumlash	Aniqlangan og‘ishlarni kelib chiqish sababiga ko‘ra motorik, idrokiy va uslubiy turkumlarga ajratish	Diagnostik jadval va mezonlar, o‘qituvchi tahlili	Xatoning kelib chiqish sababi aniq belgilanadi
III. Individuallashtirilgan korreksiya	Har bir turkumga mos interfaol mashqlar va topshiriqlar orqali mashq qildirish	Interaktiv taxta, multimedia mashqlar, o‘yin elementli topshiriqlar	To‘g‘ri grafik ko‘nikma bosqichma-bosqich mustahkamlanadi
IV. Monitoring	Natijalarni muntazam kuzatish, dinamikani baholash va mashqlar tizimini yangilash	Elektron hisobot, progress-jadvallari	Grafik malaka barqaror va izchil shakllanadi

1-jadvalda ko‘rsatilganidek, modelning har bir bosqichi o‘zidan oldingi bosqich natijasiga tayanadi va navbatdagi bosqich uchun zamin yaratadi, bu esa diagnostika va korreksiya ishini yaxlit, uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

4. Modelni ta‘lim amaliyotiga tatbiq etish shartlari. Modelni amaliyotga tatbiq etish uchun quyidagi shartlarga rioya qilish zarur: o‘qituvchilarda tegishli raqamli-metodik kompetensiyalarni shakllantirish; sinf xonalarini zarur texnik-dasturiy vositalar bilan jihozlash; har bir xato turkumiga mos interfaol mashqlar bankini ishlab chiqish. Interaktiv vositalar faqat qo‘shimcha, kuzatuvni to‘ldiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi va o‘qituvchining pedagogik xulosasini almashtira olmaydi.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida grafik malakani rivojlantirishda uchraydigan xatolarni o‘z vaqtida diagnostika qilish, ularni sabablariga ko‘ra turkumlash hamda individuallashtirilgan tarzda korreksiyalash zamonaviy ta‘lim sifatini ta‘minlashning muhim shartidir. Taklif etilgan to‘rt bosqichli boshlang‘ich diagnostika, xatolarni turkumlash, individuallashtirilgan korreksiya va monitoringdan iborat tsiklik model o‘qituvchiga har bir o‘quvchining grafik xatolarini ilmiy asoslangan tarzda

aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi. Kelgusida ushbu modelni amaliy sinovdan o‘tkazish va samaradorligini miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida baholash dolzarb ilmiy-metodik vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘i. Xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi.
2. Qo‘ldoshev R. Maktab o‘quvchilarining grafik va kalligrafik qobiliyatlarini shakllantirishning metodologik asoslari // Markaz nauchnykh publikatsiy (buxdu.uz). — 2022. — T. 22. — №22.
3. Qo‘ldoshev R.A., Karimova D.B. “Yozuv daftari” asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining chiroyli yozish ko‘nikmasini shakllantirish usullari (1-sinf misolida) // Xalqaro ilmiy jurnal “Nauchnyy impuls”. — 2020. — №4(100), 2-qism. — B. 1312–1317.
4. Дисграфия у младших школьников: причины, симптомы, коррекция [Elektron resurs] // Pedsovet.org. — URL: <https://pedsovet.org/article/vse-o-disgrafii-u-mladsih-skolnikov>
5. Kayumova N.A., Mannonova M.D. Boshlang‘ich ta‘limda informatika va axborot texnologiyalarining o‘rni, ahamiyati va tamoyillari [Elektron resurs] // CyberLeninka. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-ta-limda-informatika-va-axborot-texnologiyalarining-o-rni-ahamiyati-va-tamoyillari>
6. Azimov Y.Y., Yusufzoda Sh.Y. Husnixat o‘qitish texnologiyasi. Darslik. – Buxoro: Fan va ta‘lim, 2022. – 68 b.
7. Безруких М.М. Возрастная физиология: развитие ребёнка и готовность к обучению. – Москва: Академия, 2013. – 416 с.